

بعد اخلاقی؛ روح حاکم بر تفسیر «مخزن‌العرفان»

روح حاکم و جنبه قوی در تفسیر «مخزن‌العرفان»، بعد اخلاقی، درس سیر و سلوک و تربیت نفوس است که رنگ اخلاقی و تربیتی این تفسیر را از دیگر زمینه‌های آن قوی‌تر کرده است.

بانو «امین اصفهانی»، قرآن را چنین توصیف می‌کند: «باید دانست که قرآن مجید کلام بزرگی است که از معدن الوهیت نازل شده و البته مطالب مندرج در آن از حیطة ذهن کوچک بشر خارج است و مخصوص به کسی است که مخاطب به آن شده و پس از آن محول به خلفا و جانشینان آن بزرگوار است و مثل گفت‌وگوها و مکاتبات بشر با یکدیگر نیست. قرآن کریم معجزه موجد فصیح و بلیغ است.

اختصار قرآن از بلاغت و اعجاز آن است، اگر احکام، جزئیات، مقدمات، عبادات، همه و همه را داشت از حد فصاحت و بلاغت و اعجاز خارج می‌شد و یکی از کتاب‌های مفصل معمول به شمار می‌رفت. امام صادق(ع) فرمود: خداوند قرآن را تبیان هر چیز قرار داده و چیزی فرو نگذاشته که مردم محتاج به آن باشند مگر آن‌که در قرآن کریم نازل شده و پیامبر(ص) بیان فرموده است.

قرآن دوی هر دردی و درمان هر مرضی است. قرآن حبل الله المتین است، آن ریسمان محکمی که از حق تعالی به سوی خلق کشیده شده است. به وسیله تعلیمات قرآن کریم، صمیمیت و قومیت بین افراد بیشتر تحقق می‌پذیرد. به وسیله تعلیمات قرآن امور آشفته زندگی بشر جمع می‌شود. هر کس وظیفه اجتماعات و تکالیف زندگی خود را می‌شناسد. قرآن جامع تمام قوانین اجتماع و فردی بشر است. وظایف، عبادات، طریق، تهذیب، اخلاق، قانون معاملات، معاشرت، حقوق اقتصادی، جنایی، جزایی و قضایی هر یک را به جای خود و روی قانون عدل به نیکوترین وجهی تأسیس کرده است. هر که این کتاب آسمانی را پیش روی خود دارد و برنامه زندگی خویش را روی میزان و قوانین و دستورات آن اجرا کند، هیچ وقت قدمش از صراط انسانیت نلغزد و حقیقت عبودیت و روح صمیمیت و علاقه ملیت در وی ایجاد شود و فضیلت و سعادت نشأتین نصیب او می‌شود.

در فهم ناسخ و منسوخ و تمییز بین محکم و متشابه و نیز در متشابهات و آن‌چه از آیات، معنی آن ظاهر و جلی نیست، باید به ابواب علم پیغمبر(ص) تمسک جوئیم و از مشکلات نور ائمه(ع) استفاده کنیم و به فهم ناقص خود متکی نباشیم که در خلاف افتیم

اسرار و رموز قرآن منحصر به کسی است که مخاطب قرآن است؛ یعنی پیامبر(ص) و بعد از ایشان به کسانی محول می‌شود که خلفا و جانشین وی و راسخان در علم هستند، همان‌گونه که امام صادق(ع) فرمودند: ما یبیم راسخون در علم. رسول اکرم(ص) مسلمانان را از تفسیر به رأی نهی فرمود و از طرفی قرآن کریم امر به تدبیر و تفکر در آیات کرده تا فهم معنای آن میسر شود. بدیهی است که تفکر و تدبیر در قرآن همان فهم معانی موجود در آن است که با تفکر در قرآن، بعضی از اسرار و رموز آن کشف می‌شود و فهم معنای لفظ، غیر از تفسیر به رأی است.»

مفسر گرامی مخزن‌العرفان پس از یک بحث طولانی درباره تدبیر و تفسیر به رأی می‌گوید: «در فهم ناسخ و منسوخ و تمییز بین محکم و متشابه و نیز در متشابهات و آن‌چه از آیات، معنی آن ظاهر و جلی نیست، باید به ابواب علم پیغمبر(ص) تمسک جوئیم و از مشکلات نور ائمه(ع) استضاءه و استفاده کنیم و به فهم ناقص خود متکی نباشیم که در خلاف افتیم.»

مرحومه امین در مقدمه تفسیرش به فضیلت خواندن قرآن کریم و تدبیر در آن می‌پردازد و اقوال مختلفی از رسول خدا(ص)، امام سجاد(ع) و سایر ائمه(ع) درباره فضیلت خواندن (قرائت) قرآن کریم ذکر می‌کند. به عنوان مثال می‌نویسد: «در منهج از عبدالله بن مسعود از رسول اکرم(ص) روایت شده که قرآن خواندن، احسان خداوند است که به آن تمامی افراد بشر را دعوت فرموده، پس از خوان نعمت او بهره‌مند شوید و هر چند توانید فایده آن را بگیرید؛ زیرا قرآن ریسمان محکم است، هر کس دست (چنگ) در آن زند، هرگز از رحمت واسع حق تعالی محروم نشود ...»

حدیث ظهور قرآن کریم در قیامت، به بهترین وجه را، ذکر می‌کند و می‌گوید که: «اخبار درباره مجسم شدن قرآن کریم در قیامت و شفاعت کردن آن زیاد است و گمان مکن که اخبار و احادیثی که از طرف معصومین(ع) رسیده، که قرآن در قبر به صورت نیکو انیس مؤمن می‌شود و در آخرت مجسم می‌شود و تکلم می‌کند و شفاعت می‌کند، ضرب‌المثل باشد و تأویل و حمل بر غیر ظاهرش کنی.»

روح حاکم و جنبه قوی در تفسیر مخزن‌العرفان، بعد اخلاقی، درس سیر و سلوک و تربیت نفوس است که رنگ اخلاقی و تربیتی این تفسیر را از دیگر زمینه‌های آن قوی‌تر ساخته است. اهتمام مفسر در تربیت نفس انسانی و دور کردن آن از ظواهر فریبنده و مادیات و نزدیک کردن به ذات حق تعالی است. در عین این‌که وظایف دنیوی او را متذکر می‌شود. مفسر در بیان مقام الهی و منزلت شخص، نزد پروردگار می‌گوید: «اهل معرفت گویند هر کس خود را به صفت عبودیت شناسد، پروردگار خود را به صفت ربوبیت شناسد و هر کس خدا را به عظمت و بزرگواری و سلطنت شناسد، خود را به فقر و ذلت و مسکنت شناسد. از یکی از عرفا پرسیدند خدا را به چه چیز شناختی؟ گفت: به این شناختم که هر وقت قصد معصیتی می‌کنم، عظمت و جلال خداوندی را به یاد می‌آورم و از معصیت خودداری می‌کنم.

اسرار و رموز قرآن منحصر به کسی است که مخاطب قرآن است؛ یعنی پیامبر(ص) و بعد از ایشان به کسانی محول می‌شود که خلفا و جانشین وی و راسخان در علم هستند، همان‌گونه که فرمودند: ما یبیم راسخون در علم

آری اگر ذره‌ای از نور معرفت در قلبی بتابد، اثر آن در ظاهر پدید می‌شود و پدید شدن آثار، نتیجه ذوق و حال است نه حاصل علم و تصور. اگر خواهی بدانی که نسبت به معرفت حایز چه مقامی گشته‌ای،

اگر در قلب خود محبت حق یافتی بدان، نیز اگر در خود صفت رضا دیدی بدان که؛ زیرا جذابیت حق است که بنده را به سوی خود می‌کشد، اگر مورد الطاف الهی نبودی چنین توفیقی نصیب تو نمی‌شد.»

آری مفسر، خود این مراحل را درك کرده که به این سادگی بیان می‌کند. درباره وظایف دنیوی انسان، وظایف زناشویی را مطرح می‌کند. حدیثی از پیامبر اکرم(ص) کرده که مضمونش چنین است، بهترین مردهای امت من کسی است که نسبت به زن خود بهتر باشد و بهترین زنان امت من زنی است که نسبت به شوهر خود بهتر باشد. بهترین زنان امت من زنی است که در آنچه معصیت نباشد رضایت شوهر را به دست آورد و بهترین مردان امت من مردی است که با اهلش با لطف و مدارا زندگی کند، مانند مادر نسبت به اولاد و چنین مردی در هر شبانه روز اجر شهید که در راه خدا کشته شده دارد.» مؤلف پس از ذکر برخی اقوال در این باره خود می‌گوید: «زن و مرد اگرچه در انسانیت شریک‌اند لکن شالوده خلقت زن و مرد از قوای دماغی، جسمی، احساسات طبیعی و مزاجی تفاوت دارد.» سپس گفتار برخی از دانشمندان را می‌آورد و پس از آن گفتار صاحب تفسیر «المیزان» را در این خصوص می‌آورد، بدین مضمون، خلاصه آن‌که زن و مرد در غالب احکام عبادات و حقوق اجتماعی مساوی هستند و همان طوری که مرد مستقل در امور اجتماعی است، زن نیز استقلال دارد و در غالب امور اجتماعی حق مداخله دارد؛ مثل کسب، عمل، ارت، تجارت، زراعت، تعلیم، تعلم، اخذ، حقوق، دفاع در برابر دشمن و غیر این‌ها از مواردی که خلاف اقتضای طبعش نباشد.*

*منابع: جامع‌التفاسیر نور، مخزن‌العرفان
خبر گزاری قرآنی ایگنا